

Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis 1957–1982*

SJ BOTHA

1. INLEIDING

1.1 Die vyf-en-twintig jaar in die opskrif korreleer met die vyf-en-twintig jaar wat prof AD Pont die leerstoel in Kerkgeskiedenis aan die Teologiese Fakulteit (Afdeling A) van die Universiteit Pretoria beman. Terselfdertyd verteenwoordig hierdie kwarteeu 'n volgende tydvak in die beoefening van Kerkgeskiedenis in die algemeen en Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis in die besonder, binne die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. As hoogleraar namens die kerk en enigste voltydse dosent, is na prof Pont opgesien en van hom verwag om rigtinggewend voor te loop. In die terugskouing vanuit ons besondere hoek oor die afgelope vyf-en-twintig jaar Suid-Afrikaanse kerkgeskiedskrywing, sal sy bydrae tot hierdie afdeling van die Kerkgeskiedeniswetenskap, in die besonder aandag geniet.

1.2 In algemene terme gesproke kan dié bepaalde kwarteeu ook gesien word as 'n volgende tydvak in die beoefening van die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis in die algemeen binne die drie Afrikaanse kerke. In min of meer die afgelope vyf-en-twintig jaar het daar 'n redelike kentering gekom in die onderlinge verhouding tussen die drie kerke. Dit kan nie ontken word dat daar 'n meer ontspanne verhouding tussen die drie kerke vaardig geword het nie. Ten spyte van die feit dat verhoudinge van tyd tot tyd deur verskeie faktore nog snaarstyf gespanne kon raak, is dit tog ook 'n feit dat indringende gesprek en hartlike samewerking op 'n baie wye front tussen die drie kerke plaasvind. Ook op die terrein van die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis is hierdie tendens merkbaar. Waar die hewigste kontroverse tussen die kerke juis op hierdie terrein ontbrand het¹, is dit opvallend dat in die afgelope kwarteeu 'n veel rustiger betoogtrant in die geskiedskrywing na vore gekom het. Dit beteken nie dat bepaalde interpretasies van die verlede nou verander is nie, of dat ingenome posisies verlaat is of selfs dat aksente verander het nie. Intendeel. Verskeie faktore, in wisselende belangrikheid,

* Referaat gelewer by die Kongres van die Kerkhistoriese Genootskap, November 1982.

het bygedra tot die rustiger wyse van geskiedskrywing. Wat in hierdie verband baie belangrik is, is die invloed van voorgangers soos prof Pont en ook prof Hanekom van Stellenbosch wat die teologiese karakter van die Kerkgeskiedenis, noukeurige navorsing, die belang van die kerk as liggaam van Christus, onpartydigheid en betroubaarheid, met ander woorde wetenskaplikheid en eerlikheid, sterk beklemtoon het. Dit het 'n nuwe diepgang in die beoefening van die vak gebring wat apologetiese en polemiese tendense teengewerk het.

- 1.3 As die groot aantal teologiese fakulteite wat in Suid-Afrika bestaan en waar ook Kerkgeskiedenis doseer word, in aanmerking geneem word, is dit enigsins vreemd dat op die gebied van die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis in die afgelepe kwarteeu nie baie meer publikasies die lig gesien het as wat wel die geval was nie. In dié verband sal dit in gedagte gehou moet word dat die dosente aan die onderskeie universiteite en opleidingsentra gewoonlik man alleen 'n hele departement moet behartig en dat Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis as onderdeel van die totale vakgebied persentasiegewys 'n klein aandeel aan navorsingstyd en beskrywingstyd kan kry. Dit is maar eers in onlangse jare dat daar geringe uitbreidings in die dosentetal aan die verskillende universiteite gekom het. Bowendien kan Kerkgeskiedenis ook nie daarop aanspraak maak dat daar 'n oormaat belangstelling onder teoloë is om in die vakrigting te spesialiseer nie. Die gevolg is natuurlik minder wetenskaplik-opgeleide kerkhistorici wat as vakkundiges hulle aan die navorsing en optekening van die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis kon wy.

2. OORSIGTELIKE EN ALGEMENE WERKE

2.1 'n Vaderlandse Kerkgeskiedenis?

Reeds in 1967 het prof Pont die gedagte gelug dat die opstel van 'n gemeenskaplik-aanvaarde Vaderlandse Kerkgeskiedenis vir die drie Afrikaanse kerke 'n ideaal is wat nagestreef behoort te word (kyk Pont 1967). Voorwaarde wat hy gestel het om hierdie ideaal te verwesenlik, was dat 'n algemeen aanvaarde uitgangspunt en beoordelingsmaatstaf gevind moes word.

Dit beteken nie dat hy ontken het dat daar verskille tussen die drie Afrikaanse kerke bestaan of dat dit oor die hoof gesien moet word nie. Intendeel, hy erken dat daar ernstige

verskille bestaan met betrekking tot die waardering van geloofswaarhede of loci uit die dogmatiek, die kerklike orde en die benaderingwyse en verantwoordelikheid wat aan die kerk toegeskryf word op die kulturele en nasionaal-politieke vlak. Maar dan moet nie uit die oog verloor word nie "dat hierdie verskille nie alleen tussen die drie kerke voorkom nie, maar ook binne die kerke strominge oplewer wat teenoor mekaar staan". Van hieruit stel hy dan: "Juis hierin lê daar nog 'n leemte in ons Afrikaanse Kerkgeskiedskrywing en dit is dat die verskille tussen die kerke te veel verabsoluteer is en dat te veel uit die gesigspunt van die eie kerk alleen die geskiedenis beskrywe is met die daarmee saamgaande verontagsaming van die gemeenskaplike veral wat die belydenis en leer betref wat die drie Afrikaanse kerke aan mekaar bind" (Pont 1967:42).

Dat hierdie leemte in die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedskrywing oorwin *kan* en *moet* word, het hy as 'n besliste moontlikheid gestel. Daaraan het hy wel 'n voorwaarde gehef: "Tog sal dit alleen kan gebeur as meer aandag gegee word enersyds aan die teologiese en geestestrominge wat in die Afrikaanse kerke voorgekom het en voorkom en as andersyds 'n meer objektiewe norm aangelê word vir die beoordeling van die geskiedenis van die drie kerke" (Pont HTS 22/4:170).

As so 'n objektiewe norm sien hy die gemeenskaplike belydenisskrifte en gemeenskaplike kerkregtelike agtergronde van die drie kerke. Dit is wel waar dat die drie kerke organisatories langs mekaar en los van mekaar staan, maar tog nie inhoudelik-formeel van mekaar te skei is nie, juis omdat aldrie die drie Formuliere van Enigheid onverkort en onveranderd handhaaf en die vorm van kerkregering van aldrie ook basies dieselfde is. Hierby kom nog dat die weë eers in die negentiende eeu geskei het, sodat vanaf die volksplanting in 1652 feitlik twee eeue kerkgeskiedenis gemeenskaplik is.

Van hierdie hoë ideaal van prof Pont het daar nog nie juis iets tereggekome nie. Die naaste aan 'n gesamentlike poging was die skryf van 'n *Kerkgeskiedenis Standaard* 9, 1973, deur proff AD Pont en B Spoelstra en ds GR Keet en andere. Hierdie was 'n oorsigtelike werk oor die Algemene Kerkgeskiedenis met 'n enkele hoofstuk oor die geskiedenis van die sending in Suid-Afrika, ten behoeve van die onderwys. In sowel kerklike as onderwyskringe is die werk goed ontvang en geld dit as 'n bewys dat kerkhistorici van verskillende kerklike agtergrond tóg so 'n gesamentlike werk kan lewer. Wat die resultaat van 'n gesamentlike poging tot die skryf van 'n oorsigtelike geskiedenis van die drie Afrikaanse kerke sou wees, sal nog

gesien moet word. Prof Pont het in 1967 geoordeel dat daar geen noodsaak was waarom so 'n projek oorhaastig aangepak moes word nie. 'n Massa voorbereidende studiewerk oor verskillende kerkregtelike, ekklesiologiese, dogmenhistoriese en ander temas behoort eers afgehandel te word voordat dit enigszins moontlik sou wees om met rustigheid die "lastige periodes" in die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis te bestudeer en te beskryf. Daar het egter in die jongste verlede slegs twee geskifte verskyn wat onder hierdie kategorie ingedeel kan word. In die eerste plek is daar 'n kort geskryfde van SJ Botha, *Die Volkskerk*, Pretoria-Kaapstad 1973. Dit is egter niks meer as die trek van enkele belangrike riglyne, maar kan moontlik tog wel 'n bydrae lewer tot die diskussie rondom die aard en die karakter van die kerk. Die tweede is 'n studie oor die Metodisme onder die titel "Revival" of "Reformasie?" 'n Studie oor metodisme, in 1975 van die hand van proff GCP van der Vyver, PJ Coetzee en PW Buys. 'n Werklik volledige studie is dit tog ook weer nie. Voeg nou hierdie karige nuwere publikasies by die twee wat nog uit die vorige tydperk op hierdie terrein genoem kan word, naamlik SP Engelbrecht, *Neo-Calvinisme. Ontwikkeling en afwyking*, in 1945 en TN Hanekom, *Die liberale rigting in Suid-Afrika*, in 1951, dan is dit duidelik dat hier nog 'n ontsaglike braakveld op kerkhistorici wag.

Hoewel daar dus nie juis enigiets positief te konstateer is nie, moet die ideaal wat prof Pont in vooruitsig gestel het, lewend gehou word as 'n ideaal waaraan gewerk kan word, veral in die lig van meer indringende gesprekke wat tans oor sulke aangeleenthede soos Bybelgebruik, die kerkbegrip en kerkregering op die Tussenkerklike Kommissie plaasvind. Een of ander tyd gaan die saak van die ontstaan van die drie kerke ter sprake kom en kerkhistorici behoort dan voorbereid te wees om op grond van wetenskaplike navorsing 'n eerlike en betroubare bydrae tot die gesprek te lewer.

2.2 Die Nederduitse Gereformeerde Kerke

- 2.2.1 GD SCHOLTZ: *Die Geskiedenis van die Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika*, Eerste deel 1842–1885 en tweede deel 1885–1910, Pretoria-Kaapstad 1956 en 1958.

Hierdie tweedelige werk staan dus heel aan die begin van die afgelope vyf-en-twintig jaar en was vir die grootste deel van die tydperk by die Nederduitse Gereformeerde Kerk in gebruik. By die verskyning van die werk het daar 'n redelik heftige polemieë ontstaan en sowel prof SP Engelbrecht as dr

GD Scholtz het elkeen 'n tweetal skerp bewoorde brosjures die lig laat sien. Hierdie tweedelige werk kan seker nie tot dr Scholtz, wat 'n uitstekende historikus is maar ongelukkig geen teoloog nie, se beste historiese werke gereken word nie.

- 2.2.2 PB VAN DER WATT: *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk*, deel een 1625–1824; deel twee 1834–1866 en deel drie 1824–1905, Pretoria 1976, 1977 en 1980.

Hierdie vierdelige werk, waarvan drie dele reeds verskyn het, is geskryf om as handboek vir studente te dien en tegelyk ook nog as 'n saaklike en bevatlike leesboek vir ander belangstellendes. Hierdie tweërlei doel het tot gevolg dat die werk van oorsigtelike aard moes wees en daar dus nie in diepte gehandel kon word oor alle aspekte wat nog om verdere opheldering vra nie. Dit bring natuurlik mee dat heelwat leemtes in die werk aan te wys is, iets wat die skrywer self erken. Wat egter van die werk waardeer moet word, is die rustige en akademiesverantwoorde instelling en betoogtrant. Dit beteken nie dat daar nie ernstige kritiek teen die werk ingebring is nie. Van sowel die kant van die Nederduitsch Hervormde as Gereformeerde Kerk is bepaalde besware geopper³. Van Hervormde kant is op onjuisthede gewys en van Gereformeerde kant is in verband met die derde deel selfs die bedenking van kerkisme geopper. Tog moet hierdie driedelige publikasie as 'n belangrike bydrae tot die Suid-Afrikaanse kerkgeskiedskrywing gesien word. Deel vier oor die tydperk 1905–1975 moet nog verskyn.

Prof Van der Watt verwys in die voorwoord by *Deel Een* na 'n omvattende en gedokumenteerde verhaal van die Nederduitse Gereformeerde Kerk waaraan prof TN Hanekom werk en wat sy "*magna opera*" sou wees. Tot op datum het die werk egter nog nie verskyn nie.

- 2.2.3 PB VAN DER WATT: *Die Loedolff-saak en die Nederduitse Gereformeerde Kerk 1862–1962*, Kaapstad-Johannesburg 1973.

In hierdie werk, wat prof Van der Watt se doktorsale proefskrif was, kom die kerkregtelike basis van die kerkgeskiedenis sterk na vore. Ook hierdie werk berus op deeglike bronnestudie en is nie polemies gerig nie en kan vermeld word as 'n belangrike bydrae tot die Suid-Afrikaanse kerkgeskiedskrywing. Dat prof Van der Watt 'n produktiewe kerkhistorikus is, blyk onder andere uit die feit dat 'n hele paar kleiner publika-

sies uit sy pen ook al verskyn het, onder andere *Beroerders en beroeringe* in 1975, *Karakters uit ons kerklike verlede* in 1976 en *Gemeentes en nogmaals gemeentes* in 1977.

2.2.4 Ander publikasies

Behalwe die bogenoemde geskifte van Scholtz en Van der Watt word slegs na die volgende werke van oorsigtelike aard wat gedurende die afgelope 25 jaar in die Nederduitse Gereformeerde Kerk verskyn het, verwys:

WJG LUBBE: *Die sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk van Natal 1865–1965*, 1965.

JJ OBERHOLSTER, MCE VAN SCHOOR e.a.: *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die Oranje-Vrystaat, Bloemfontein* 1964.

2.3 Die Gereformeerde Kerk

2.3.1 BR KRUGER: *Die ontstaan van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika*, Pretoria 1958.

Hierdie werk wat op deeglike navorsing berus en wetenskaplik-verantwoord geskrywe is, dek die ontstaansgebeure en geskiedenis van die Gereformeerde Kerk. Dit wil ongelukkig voorkom of die boek nie die verdiende aandag in die kerklike wêreld gekry het nie, selfs nie eens in die Gereformeerde Kerk nie.

2.3.2 JP JOOSTE: *Die Geskiedenis van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika 1859–1959*, Potchefstroom 1958.

Hierdie werk is deur prof Jooste opgestel in opdrag van die Sinode van die Gereformeerde Kerk met die oog op die eeu-fees van dié kerk in 1959. Die opset van die werk was om 'n populêr-wetenskaplike boek daar te stel wat die gemeentlid en die vakman albei kan gebruik. Dit is 'n deeglike werk wat in rustige trant opgestel is en vir die Gereformeerde Kerk 'n redelik volledige en oorsigtelike beeld bied. Daarom moet die werk ook as 'n belangrike bydrae tot die Suid-Afrikaanse kerkgeskiedskrywing aangemerkt word.

2.4 Die Nederduitsch Hervormde Kerk

2.4.1 SP ENGELBRECHT: *Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*. Pretoria 1953, Derde uitgawe.

Wat die Nederduitsch Hervormde Kerk betref, het prof Engelbrecht met hierdie werk die grondlêer geword van die wetenskaplike bestudering van die Afrikaanse Kerkgeskiedenis. Dit word nie ontken dat hierdie werk 'n bepaalde polemiese gerigtheid het nie; tog berus die werk as sodanig op baie deeglike bronnestudie. Verder is dit ongetwyfeld so dat prof Engelbrecht met hierdie werk wat ondersteun is deur talle artikels in Die Hervormer en Die Almanak en deur sy entoesiasme en liefde vir die kerk, kerkgeskiedenis in die Nederduitsch Hervormde Kerk laat lêwe het. Tot op hede geld dit steeds in die Nederduitsch Hervormde Kerk as die standaardwerk op die gebied van die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis.

Dit is egter reeds geruime tyd al duidelik dat hierdie werk grondig hersien sal moet word. Afgesien van die feit dat dit reeds etlike jare nêre meer verkrygbaar is nie en teologiese studente jaarliks op 'n leentelsel gehelp word, sal aanwysbare leemtes aangevul moet word en van die meer polemiese stellings sal hersien moet word. Hoewel daar reeds bepaalde gedagtes bestaan oor hoe die taak aangepak sal word, is dit egter nog steeds uitstaande. As die hoë ideale van prof Pont, soos hierbo aangedui, ook nog in hierdie werk verdiskonteer moet word, is dit duidelik dat dit geen geringe taak gaan wees nie.

2.4.2 AD PONT: *'n Oorsig van die Algemene Kerkgeskiedenis en die Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*, Pretoria 1978. Derde verbeterde uitgawe.

Hoewel hierdie boek ten dienste van die kategorie van die kerk opgestel is, is dit inderdaad meer as net 'n kategorie-handboek. Dit was reeds by die eerste uitgawe in 1966 duidelik dat hierdie werk in veel wyer verband as die kategorie vir die kerk bruikbaar sou wees. Dit was wel bedoel om populêre-wetenskaplik te wees, maar daarmee word nie gesê dat dit minder wetenskaplik is nie. Intendeel. Hierin is selfs heelwat navorsing verwerk wat nie in die werk van prof Engelbrecht verdiskonteer is nie. Die werk val in twee dele uiteen waarvan in die eerste deel 'n oorsig oor die Algemene Kerkgeskiedenis gegee word en in die tweede deel 'n oorsig oor die geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk.

Wat veral egter van besondere waarde is, is die Inleiding waarin prof Pont geskiedsfilosofiese en geskiedsteologiese gedagtes uitspreek. Hierin probeer hy 'n antwoord gee op die vraag waarom geskiedenis in die algemeen en Kerkgeskiedenis in die besonder belangrik en betekenisvol is.

Vanweë die feit dat hierdie werk spesifiek met die oog op die kategetiese geskryf is, het die gedagte egter ontstaan dat dit nie in breër verband bruikbaar sou wees nie. Die bestaan van so 'n gedagte is jammer en ignoreer die werklike waarde en bruikbaarheid van hierdie boek.

2.4.3 SP ENGELBRECHT: *Album vir die geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*, Pretoria 1965.

In hierdie werk het prof Engelbrecht in beeld 'n oorsig probeer gee van die geskiedenis van die kerk. Reeds in 1942 het hy 'n Eeufees-album met dieselfde bedoeling saamgestel. Die werk van 1965 bevat egter heelwat ander afdrucke en gegewens as die eerste een.

2.5 Ander kerke

2.5.1 *Die Gereformeerde Kerk onder die Kruis*

In 'n besonder deeglike en deugdelike werk het JAS Oberholster in 1956 gehandel oor *Die Gereformeerde Kerk onder die Kruis in Suid-Afrika. Hulle ontstaan en ontwikkeling*. Hierdie geskrif het oorspronklik as 'n akademiese proefskrif in die Departement Geskiedenis aan die Universiteit van Kaapstad gedien. Hoewel die boek seker nie wyd gelees en gebruik is nie en hierdie Kerk onder die Kruis tot 'n groot mate vergete is, is hierdie boek 'n baie nodige en belangrike bydrae om die kerklike verlede van die Afrikaner te kan bestudeer.

2.5.2 *Die Engelssprekende kerke*

Uit hierdie kringe is werklik bloedweinig bygedra tot die Suid-Afrikaanse kerkgeskiedskrywing. Die merkwaardige is dat die enkele werke wat wel verskyn het uit die penne van buitelanders, wat tydelik in Suid-Afrika gewoon en gewerk het, afkomstig was. Oor die Anglikaanse Kerk het PB Hinchliff in 1963 'n geskiedenis saamgestel: *The Anglican Church in South Africa*. Dieselfde skrywer het hom ook in 1968 aan 'n poging gewaag om 'n oorsig oor die geskiedenis van alle kerke

in Suid-Afrika te gee. Die titel van die werk is *The Church in South Africa*. Dit is 'n uiters sketsmatige geskiedskrywing waarin daar baie gebreke aangetoon sal kan word, maar dit is tog wel 'n begin. Van Roomse kant was WE Brown in 1960 verantwoordelik vir *The Catholic Church in South Africa*. Op geskiedskrywing uit die ander Engelse kerke word nog gewag.

3. GEMEENTEGESKIEDENISSE

'n Baie interessante en baie belangrike onderafdeling van die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedskrywing is die gemeentegeschiedskrywing. Op dié gebied het binne die drie Afrikaanse kerke reeds etlike honderde publikasies die lig gesien. Net gedurende die afgelope kwarteeu het in die Nederduitse Gereformeerde Kerk sowat 300, in die Nederduitsch Hervormde Kerk sowat 30 en in die Gereformeerde Kerk sowat 20 gemeentegeskrifte verskyn. Dit is natuurlik so dat die kerkhistoriese en teologies-wetenskaplike betekenis en waarde van baie van hierdie geskrifte gering is. Gewoonlik is dit gedenkskrifte wat gekoppel is aan een of ander datum of besondere gebeurtenis in die lewe van die bepaalde plaaslike gemeente. Wat nou ook al oor die historiese en teologiese waarde van sommige van hierdie geskrifte gesê kan word, die bestaan van so baie getuig van die historiese besef wat in gemeentes teenwoordig is. So 'n gedenkskrif roep nie alleen die plaaslike gemeente nie, maar ook die breër kerkverband op tot feesviering en herdenking. Op dié wyse word verlede en hede bymekaar gebring en vind daar die nodige gesprek plaas om geskiedenis lewend te hou. Prof Brown kan gelyk gegee word as hy stel: "In hierdie geskrifte is 'n eerstehandse weerspieëling van die teologiese en kerklike selfbewussyn te vinde" (Brown 1973:iv).

Maar gemeentegeschiedskrywing is ook om 'n ander rede baie belangrik. Per slot van rekening is die gemeente die plaaslike en normale verskyningsvorm van die kerk. 'n Werklik grondige detail-studie van die gemeentegeschiednisse is daarom nodig om by 'n verantwoorde breër-oorsigtelike geskiedenis te kan uitkom. Sonder probleme is so 'n gemeentegeschiedskrywing egter ook nie. Wanneer vanuit 'n bepaalde kerklike standpunt geskryf word, word dit ook na die gemeentegeschiedenis oorgedra. Dit het byvoorbeeld al in Transvaal tot allerlei koddighede gelei om sekere gemeentes se stigtingsdatum vas te stel (kyk Pont 1975). Ander leemtes wat by talle gemeentegeschiednisse (dalk die meeste en selfs die bes-tes) aanwysbaar is, is dat daar min of geen aandag gegee word

aan die formele, kerkregtelike struktuur en die dogmenhistoriese aspekte nie. Daar word meesal slegs gekonsentreer op die feitelik-historiese. Baie selde vind mens enige gegewens oor byvoorbeeld die inhoud en gehalte van die preke van die verskillende predikante wat in die loop van die geskiedenis 'n bepaalde gemeente bedien het. 'n Beswaar is dat die studiemateriaal dikwels ontbreek.

Op die terrein van die gemeentegeskietskrywing kan daar egter nog in die toekoms veel gedoen word om dit vakkundig diensbaar te maak as primêre bron vir die skryf van 'n eie Vaderlandse Kerkgeskiedenis van die drie Afrikaanse kerke.

Hier word nie 'n poging aangewend om 'n oorsig te probeer gee van gemeentegeskiënisse wat die afgelope vyf-en-twintig jaar verskyn het nie of selfs om enkele uit te lig en te evalueer nie. Daar kan volstaan word deur te verwys na 'n werk van PROF E BROWN: *Gemeente-Geskietskrywing van die Afrikaanse Kerke van Gereformeerde belydents - 'n kompilasie en kerkhistoriese oorsig*, Durban 1973.

4. BIOGRAFIEË

Die biografie is 'n moeilike genre in die kerkgeskietskrywing en volgens sommige geleerdes dalk die moeilikste van almal. Dit verg groot objektiwiteit en eerlikheid van die skrywer. Daarom word dit ook nie so maklik aangepak nie. Tog is die biografie vir die kerkgeskietskrywing van wesenlike belang, want juis deur die biografie kan die noodsaaklike dieptebeeld van 'n tydperk en 'n situasie gegee word. In die afgelope vyf-en-twintig jaar het daar wel 'n aantal noemenswaardige biografieë op die terrein van die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis verskyn.

Prof AD Pont se proefskrif *Nicolaas Jacobus van Warmelo 1835-1892*, Utrecht 1955 staan aan die begin van die tydperk feitlik as die model waaraan al die latere biografieë gemeet sou word. In 'n voortrefflike werkstuk het prof Pont sy noukeurige studie en navorsing te boek gestel en daarmee 'n belangrike bydrae gelewer om die verlede van die kerk in Transvaal te ontsluit. Vir baie jare het menige toekomstige predikant van die Nederduitsch Hervormde Kerk in sy worsteling met hierdie werk gesprek gevoer en vertrouwd geraak met 'n belangrike deel van die kerk se geskiedenis.

'n Verdere uitstekende biografie het verskyn uit die pen van GCP VAN DER VYVER: *Professor Dirk Postma 1818-1890*, Potchefstroom 1958. Weer eens was dit 'n biografie wat op noukeurige bronnestudie berus en van hoogstaande gehalte was.

In 1959 het prof Hanekom se biografie: *Helperus Ritzema van Lier. Die lewensbeeld van 'n Kaapse predikant uit die agtiende eeu*, verskyn. In hierdie werk word enigsins lig gewerp op die waarde van die Nader Reformasie in die kerklike verlede van die Afrikaner, asook "die noue verbondenheid van die gevoelsmatige godsdienstigheid met die sendingwerk buite die kerk om, geïllustreer" (Pont 1975).

Oor ds GWA van der Lingen, wat "vader" van die pinksterbidure genoem kan word, maar terselfdertyd ook 'n patriotiese Afrikaner, het MC Kitshoff in 1972 'n netjiese biografie geproduseer onder die titel *Gottlieb Wilhelm Antony van der Lingen. Kaapse predikant uit die negentiende eeu*. Van dr FGM du Toit, argivaris van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Transvaal het 'n biografie oor *Hermanus Stephanus Bosman 1848-1933* in 1979 verskyn. Hierdie werk gaan egter mank aan ietwat van 'n eensydigheid.

'n Ander biografie oor 'n figuur in die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis, waarna hier slegs verwys word, is die van PS DE JONGH: *Die lewe van Erasmus Smit*, Pretoria 1977.

In die Nederduitsch Hervormde Kerk was die oes aan biografieë uiters skaars. In 1967 het prof Pont daarop gewys dat dit 'n braakveld was wat op ontginning deur die kerkhistorici van die Nederduitsch Hervormde Kerk gewag het. Hy het verwys na verskillende belangrike historiese persoonlikhede uit die verlede van die Nederduitsch Hervormde Kerk wat biografieë regverdig het (Pont HTS 22/4:1975). In dieselfde jaar het dr CJ Mans 'n proefskrif ingedien, *Die lewe en werk van die dogmatikus PJ Muller*. Hoewel die werk by die Departement Dogmatiek onder leiding van prof BJ Engelbrecht verrig is en die klem dus op die Dogmatiek gelê is, het dr Mans in die eerste deel van die werk 'n biografie oor Muller gelever wat van sodanige gehalte was dat dit hom die SP Engelbrecht-Erepenning vir Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis besorg het. Ongelukkig is hierdie geskrif wat vir sowel dogmatici as kerkhistorici van belang is, nie gepubliseer nie.

Eers twaalf jaar later is 'n verdere volstandige biografie in Hervormde geledere geproduseer. SJ Botha het in 1979 'n proefskrif ingedien by die Departement Kerkgeskiedenis (Afdeling A) aan die Universiteit van Pretoria oor *Ds Marie Joseph Goddefroy 1848-1920. Sy lewe en betekenis*. Die werk is in 1981 ook gepubliseer. In resensies is hierdie werk redelik gunstig ontvang (kyk o.a. Ras 1982: 41 en Kitshoff 1982).

5. DIE KERKHISTORIËSE GENOOTSAP

Op 25 April 1958 is op inisiatief en onder leiding van proff SP

Engelbrecht en AD Pont die Kerkhistoriese Genootskap van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika opgerig. Die twee here was ook onderskeidelik die eerste voorsitter en sekretaris, terwyl prof Pont sedert 17 September 1962 (20 jaar) voorsitter is. Volgens die konstitusie is die doel van die Genootskap: "die bevordering van die algemene belangstelling in en die bestudering van die geskiedenis van die Christelike Kerk in die algemeen en van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika in die besonder".

Sedert die eerste kongres op 15 September 1959 is vanjaar s'n in 1982 die twintigste wat plaasvind. Hierdie Genootskap wat weliswaar nooit 'n groot ledetal gehad het nie, het tog oor die jare 'n betekenisvolle bydrae gelewer om belangstelling in Kerkgeskiedenis op te wek en lewend te hou. Die referate wat gehou is is gereeld gepubliseer en by nadere ondersoek sal dit wel duidelik word dat op dié wyse 'n substansiële bydrae gelewer is oor 'n wye verskeidenheid kerkhistoriese onderwerpe op sowel die terrein van die Suid-Afrikaanse as die Algemene Kerkgeskiedenis. Daar het selfs by geleentheid 'n kongres oor Johannes Calvyn plaasgevind waar 'n buitelandse geleerde, prof dr Hans Helmut Esser, opgetree het.

6. DIE KERKHISTORIESE WERKGEMEENSAP VAN SUID-AFRIKA

Hierdie werkgemeenskap het in 1970 tot stand gekom en het die kerkhistorici van sowel die Afrikaanse as Engelse kerke probeer saamtrek. By die oprigting van hierdie werkgemeenskap het prof Pont 'n leidende rol gespeel en hy was ook die eerste voorsitter.

Ook hierdie werkgemeenskap het in die twaalf jaar van sy bestaan al 'n redelike bydrae gelewer tot die Suid-Afrikaanse kerkgeskiedskrywing.

7. ARTIKELS IN TEOLOGIESE EN KERKLIKE TYDSKRIFTE

In die verskillende tydskrifte het gedurende die afgelope kwarteeu talle artikels oor kerkhistoriese onderwerpe verskyn wat hier nie nader bespreek word nie.

8. BRONNEPUBLIKASIES

Op dié terrein was publikasies beperk tot 'n enkele een van dr FGM DU TOIT: *Rondom 1866*, Pretoria 1969.

9. SENDINGKERKE

Aan die geskiedenis van kerke wat uit die sendingaksies van die Afrikaanse kerke ontstaan het, is nie aandag gegee nie. Trouens hierdie kerke se geskiedenis wag nog op behoorlike navorsing en beskrywing. Tans vorm dit nog deel van die sendinggeskiedenis van die sendende kerke. Tot dusver het daar ook nog nie uit hierdie kerke enige kerkhistorici na vore gekom nie.

10. EIETYDSE KERKGESKIEDENIS

In sy professorale intreerede getitel *Gedagtes rondom 'n kontemporêre kerkgeskiedenis – met besondere verwysing na die Ned. Geref. Kerk*, Pretoria 1975 het prof PB van der Watt 'n pleidooi gelewer vir groter belangstelling, interpretasie en optekening van eietydse gebeure. Vanselfsprekend sal hier veral ook die ekumene ter sprake moet kom. Vir 'n tyd lank het hierdie sake wel in die Nederduitsch Hervormde Kerk aandag geniet, maar gaandeweg het dit op die agtergrond geraak. Die Ottawa-gebeure kan moontlik weer 'n stimulus in dié rigting bied.

11. SLOTOPMERKINGS

Ten slotte kan 'n opsomming gegee word van die talle afdelings wat op die terrein van die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis nog op navorsing, evaluering en beskrywing wag. Na sommige daarvan is reeds verwys en daarby kan nog meer gevoeg word. Dit is in elk geval duidelik dat daar nog baie werk gedoen sal moet word. Waarskynlik is die belangrikste op die oomblik in die Nederduitsch Hervormde Kerk dat voorsien sal moet word in die behoefte wat bestaan aan 'n deeglik-verantwoorde en teologies-wetenskaplike, oorsigtelike werk.

Terugskouend kan tog wel gesê word dat die kerkgeskiedskrywing in Suid-Afrika oor die algemeen berus op sorgvuldige navorsing van bronnemateriaal en noukeurige en objektiewe evaluering en beskrywing. Hiertoe het kerkhistorici van die Nederduitsch Hervormde Kerk hulle bydrae gelewer. Daar is al meermale in die kerk met dankbaarheid melding gemaak van die rigtinggewende en baanbrekende werk van wyle prof SP Engelbrecht ten opsigte van die Kerkgeskiedenis in die algemeen en van die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis in die besonder. Aan die einde van die afgelope vyf-en-twintig jaar kon die kerk ook dankbaar terugkyk op die bydrae van

die opvolger van prof Engelbrecht, te wete prof Pont. Op die gebied van Kerkgeskiedenis, Dogmengeskiedenis, Kerkreg en selfs meer het hy nie net binne die Nederduitsch Hervormde Kerk nie, maar ook daarbuite sy merk gemaak en sy invloed laat geld.

Hy verdien wat prof JP Oberholzer van hom sê: "Begaaf met helder insig, buitengewone werkvermoë en hartstogtelike liefde vir kerk en volk, het hy op 'n wye terrein binne en buite die kerk sy spoor gelaat."

Verwysings

1. Daar kan verwys word na onder andere die skerp kontrovers tussen SP Engelbrecht en GD Scholtz in die vyftigerjare waar elkeen twee brosjures opgestel het om die ander tereg te wys.
2. Prof Pont het in 1975 in 'n ongepubliseerde referaat "Nuwe verwickelinge op die veldgebied van die Kerkgeskiedenis" ook op die tekortkominge in hierdie verband gewys.
3. Daar kan verwys word na resensies in die onderskeie kerklike tydskrifte, byvoorbeeld dié van AD Pont in HTS 37, 104-6.

Literatuurverwysings

- Botha, SJ 1981. *Ds Marie Joseph Goddefroy 1848-1920. Sy lewe en betekenis*. Pretoria
- Brown, E 1973. *Gemeente-Geskiedskrywing van die Afrikaanse kerk van gereformeerde belydenis - 'n kompilasie en kerkhistoriese oorsig*. Durban.
- Brown, WE 1960. *The Catholic Church in South Africa*. Londen.
- De Jongh, PS 1977. *Die lewe van Erasmus Smit*. Pretoria.
- Du Toit, FGM 1969. *Rondom 1866*. Pretoria.
- Du Toit, FGM 1979. *Hermanus Stephanus Bosman 1848-1933*. Pretoria.
- Engelbrecht, SP 1945. *Neo-Calvinisme. Ontwikkeling of afwyking*. Pretoria.
- Engelbrecht, SP 1953. *Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*. 3de Uitgawe. Pretoria.
- Engelbrecht, SP 1965. *Album vir die geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*. Pretoria.
- Hanekom, TN 1951. *Die liberale rigting in Suid-Afrika*. Stellenbosch.
- Hanekom, TN 1959. *Helperus Ritzema van Lieer. Die lewensbeeld van 'n Kaapse predikant uit die agtiende eeu*. Kaapstad-Pretoria.
- Hinchliff, PB 1963. *The Anglican Church in South Africa*. Londen.
- Hinchliff, PB 1968. *The Church in South Africa*. Londen.
- Jooste, JP 1958. *Die geskiedenis van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika 1859-1959*. Potchefstroom.
- Kitshoff, MC 1972. *Gottlieb Wilhelm Antony van der Lingen. Kaapse predikant uit die negentiende eeu*. Groningen.
- Kitshoff, MC 1982. Resensie: SJ Botha. *Ds Marie Joseph Goddefroy 1848-1920. Sy lewe en betekenis*. Pretoria 1981. *Die Kerkbode* 29 Julie 1982.
- Kruger, BR 1958. *Die ontstaan van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika*. Pretoria.
- Lubbe, WJG 1965. *Die sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk van Natal 1865-1965*. s.1.
- Mans, CJ 1967. *Die lewe en werk van die dogmatikus PJ Muller*. Universiteit van Pretoria (Ongepubliseerde DD-proefskrif).
- Oberholster, JAS 1956. *Die Gereformeerde Kerk onder die Kruis in Suid-Afrika. Hulle ontstaan en ontwikkeling*. Kaapstad-Pretoria.
- Oberholster, JJ & MCE van Schoor e.a. 1964. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die Oranje-Vrystaat*. Bloemfontein.

- Pont, AD 1955. *Nicolaas Jacobus van Warmelo 1835–1892*. Utrecht (D Theol-proefskrif).
- Pont, AD s.a. *Vyftig jaar Geskiedenis van die Christendom aan die Teologiese Fakulteit, Afdeling A van die Universiteit van Pretoria 1917 tot 1967*. HTS 22/4.
- Pont, AD s.a. Resensie: PB van der Watt. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk*. Deel een 1615–1824; Deel twee 1834–1866 en Deel drie 1824–1905. Pretoria 1976. HTS 37, 104-6.
- Pont, AD 1967. Die geskiedenis van die Afrikaanse Kerk in die Suid-Afrikaanse historiografie, in Cronje, G (red.). *Aspekte van die Suid-Afrikaanse historiografie*. Pretoria.
- Pont, AD 1975. Nuwe verwickelinge op die vakgebied van die Kerkgeskiedenis. Ongepubliseerde voordrag gelewer voor die Predikantevergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika.
- Pont, AD 1978. *'n Oorsig van die Algemene Kerkgeskiedenis en die Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*. Derde verbeterde uitgawe. Pretoria.
- Pont, AD, B Spoelstra & GR Keet e.a. 1973. *Kerkgeskiedenis Standerd 9*. Pretoria-Potchefstroom-Kaapstad.
- Ras, JL 1982. Resensie: SJ Botha. *Ds. Marie Joseph Goddefroy 1848–1920. Sy lewe en betekenis*. Pretoria 1981. *In die Skriflig*. Junie 1982, Jrg 16.
- Scholtz, GD 1956. *Die Geskiedenis van die Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika. Eerste deel 1842–1885*. Pretoria-Kaapstad.
- Scholtz, GD 1958. *Die geskiedenis van die Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika. Tweede deel 1885–1910*. Pretoria-Kaapstad.
- Van der Vyver, GCP 1958. *Professor Dirk Postma 1818–1890*. Potchefstroom.
- Van der Vyver, GCP, PJ Coetzee & PW Buys 1975. *“Revival” of “Reformasie”. 'n Studie oor metodisme*. Potchefstroom.
- Van der Watt, PB 1973. *Die Loedolff-saak en die Nederduitse Gereformeerde Kerk 1862–1962*. Kaapstad-Johannesburg.
- Van der Watt, PB 1975. *Beroerders en beroeringe*. Kaapstad-Pretoria.
- Van der Watt, PB 1976 a. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk. Deel een 1625–1825*. Pretoria.
- Van der Watt, PB 1976 b. *Karakters uit ons kerklike verlede*. Pretoria.
- Van der Watt, PB 1977 a. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk. Deel twee 1834–1866*. Pretoria.
- Van der Watt, PB 1977 b. *Gemeentes en nogmaals gemeentes*. Pretoria.
- Van der Watt, PB 1980. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk. Deel drie 1824–1905*. Pretoria.